

ӘОЖ 338.47:654

С.С. Аймашова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
E-mail: salta_1990s@mail.ru

Қазақстан Республикасындағы телекоммуникация нарығына әсер ететін факторларды талдау

Мақалада қазіргі кездегі ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы мен бейімделуі экономикалық көрсеткіштерінің адам өміріне де ықпал ете отырып, қоғам дамуының басты факторы ретінде қарастырылған. Қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық кеңістікті құру мақсатында телекоммуникация саласының дамуын ынталандыру, қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық технология саласының инфрақұрылымын қалыптастыру, телекоммуникациялық және электрондық қызметтерді тарату, сондай-ақ серпінді ақпараттық қоғамның негіздерін құру жалғасады. Телекоммуникация саласы қазіргі әлемдік экономиканың басты құрылымдық бөлігі болып есептеледі. Бірақ оның рөлі адами жалпы өркениетті дамыту қарқыны басқа да экономиканың салаларының әсер етуінен өзгешеленеді. Шынында, қазіргі экономикада тәжірибелік негізде экономиканың басқа да секторларында оның көлеміне, қызмет көрсету сапасына, өсу қарқынына әсер етпейтін жалпы қоғамды дамытуда сектор түрлері бар. Телекоммуникация нарығы экономиканың жалпы деңгейіне толығымен әсер ететін өнімділіктің көзі. Ұлттық экономиканы қайта құру он жыл ішінде жоғары дәрежеге өсіп деңгейін көтерді. Телекоммуникация нарығы динамикалық дамушы және ұзақмерзімді экономикалық әлеуетке иемденуші сала ретінде экономикалық өсуде үлкен рөл алды.

Түйін сөздер: ақпараттық-коммуникациялық технология (АКТ), телекоммуникация нарығы, даму факторлары, SWOT талдау, телекоммуникация нарығының бәсекелестігі.

С.С. Аймашова

Анализ факторов, влияющих на рынок телекоммуникаций в РК

В данной статье рассмотрены факторы, влияющие на рынок телекоммуникаций и связи. Отрасль телекоммуникаций и связи является растущим и связующим сегментом казахстанской экономики. Масштабное внедрение информационно-коммуникационных технологий оказывает влияние на увеличение производительности труда и создание условий для прогрессивного развития отечественных предприятий и их интеграции в мировую экономику. На современном этапе главными стратегическими конкурентами АО «Казакхтелеком» на рынке услуг фиксированной телефонии являются операторы сотовой связи, а также операторы IP-телефонии, и в частности, Интернет-телефонии. Проведя анализ рынка фиксированной связи, можно сделать вывод, что рынок насыщен, а именно жизненный цикл рынка находится на этапе постепенного спада. Если и существуют перспективы роста прибыльности, то только за счет дополнительных сервисов. Согласно современному концептуальному подходу к развитию рыночного хозяйства, связь служит стержнем системы управления экономическими процессами. Специалисты считают, что экономика, которая обладает развитой телекоммуникационной отраслью, может являться достойным участником мировой хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: Информационно-телекоммуникационная технология, рынок телекоммуникаций, SWOT анализ, конкурентоспособность телекоммуникационного рынка, факторы развития.

S.S. Aymashova

The analysis of factors of telecommunications affecting market in RK

In this article factors affecting market telecommunications and communication are considered. The branch of telecommunications and communication is a growing and binding segment of the Kazakhstan economy. Large-scale introduction of information and communication technologies has impact on increase in labor productivity and creation of conditions for progressive development of the domestic enterprises and their integration into world economy. At the present stage the main strategic competitors of JSC Kazakhtelekom in the market of services of the fixed telephony are mobile operators, and also operators of IP-telephony and, in particular, the Internet telephony. Having carried out the analysis of the market of a fixed telephony, it is possible to draw a conclusion that the market is saturated, namely life cycle of the market is at a stage of gradual recession. If there are prospects of growth of profitability, only at the expense of additional services. According to modern conceptual approaches to development of a market economy, communication serves as a core of a control system of economic processes. Experts consider that the economy which possesses the developed telecommunication branch, can be the worthy participant of world economic activity.

Keywords: Information and telecommunication technology, market of telecommunications, SWOT analysis, competitiveness of the telecommunication market, development factors.

Мемлекеттің стратегиялық дамуы кешенді жоспарды жасау мен жүзеге асыру бойынша бәсекелестерден шапшаң қимылдап тиімді қызмет көрсету мақсатына ие экономика салалары мен жеке кәсіпорындардың даму басымдықтарын қалыптастыруды көздейді. Осыған байланысты мемлекеттің ұзақ мерзімді «Қазақстан-2030» даму стратегиясынан бастап мемлекет басшысының жыл сайынғы Қазақстан халқына бағыттаған жолдаулары мен 2020 жылдарға дейінгі стратегиялық даму жоспарлары еліміздің және экономика салаларының негізгі бағыттарына назар аударып отырады.

Қазіргі уақытта телекоммуникация саласы әлемдегі ең серпінді дамушы салалардың бірі болып табылады, телекоммуникациялық инфрақұрылым арқылы берілетін ақпарат көлемі әр 2-3 жыл сайын екі еселеніп отырады.

Батыс елдерінде телекоммуникация саласына инвестициялардың өсу қарқыны қайта өңдеу және өндіру салаларына инвестициялардың өсу қарқынынан асып түседі [1].

Телекоммуникация саласынан түсетін ЖІӨ құрамындағы кірістердің үлесі, сондай-ақ онда жұмыс істейтін қызметкерлердің саны тұрақты түрде өсіп отырады.

Ақпараттық индустрияның жаңа салалары пайда болып, табысты дамуда, нарық субъектілерінің экономикалық белсенділігінің ақпараттық құрауышы және қоғамның тіршілік ету қызметінде ақпараттық ресурстардың айрықша рөлін өзекті ете отырып, ақпараттық технологиялардың ғылыми-техникалық зияткерлік әлеуетке әсері елеулі түрде өсіп отыр.

Республиканың телекоммуникациялық секторының дамуына әсер ететін факторлар:

1. Ұлттық нарықтың ауқымы.

Көбіне ел экономикасының жай-күйімен айқындалатын тұтынушылардың төлемге қабілетті сұранысы телекоммуникациялық қызметтер нарығын дамытудың негізгі факторы болып табылады.

2. Қазақстан Республикасы Үкіметінің телекоммуникация нарығын ырықтандыруға арналған бағытын іске асыру.

3. Дүниежүзілік сауда ұйымына (бұдан әрі – ДСҰ) кіру жөніндегі іс-шаралар.

Қазақстанның ДСҰ-ға кіруіне дайындық және осы ұйым регламенттейтін қағидаттары нарықты реттеу жүйесін қалыптастыру, телекоммуникация қызметтері нарығына қол жетімділік кедергілерін алып тастау, сыртқы бәсекелестік үшін нарықтың ашықтығы. Бұл іс-шаралар Қазақстанның телекоммуникация қызметтері нарығына жаңа қатысушылардың шығуына ықпал ететін болады, бұл бәсекелестіктің күшеюіне алып келеді.

4. Қазақстан Республикасының телекоммуникация қызметтері нарығын дамытудан күтілетін технологиялық үрдістер [2].

Қазақстан Республикасының телекоммуникация қызметтерінің нарығы жалпы әлемдік телекоммуникация кешенінің бөлігі ретінде мынадай негізгі үстем үрдістердің әсерімен дамып келеді:

- жылжымалы байланысты, жерсеріктік және кабелді теледидарды, дауыстарды, бейне және пакеттік технологиялар негізіндегі

деректерді беру бойынша конвергирленген шешімдерді белсенді түрде дамыту;

- дәстүрлі желілерді дамытудан шешімдер негізінде жаңа буын желілерін дамытуға көшу;
- телекоммуникациялық және ақпараттық технологиялардың конвергенциясы.

Қазіргі кезде Қазақстан халықтың ел аумағында біркелкі бөлінбеуінен клиенттік базаны кеңейтудің жеткілікті әлеуетін иеленбей отыр.

Дамыған және дамушы елдерде экономикалық өсімнің 1%-ын қамтамасыз ету үшін телекоммуникация саласының өсімінің кемінде 3%-ына қол жеткізу қажет [2].

Осы жағдайда дамыған және дамушы елдердің экономикалық көрсеткіштерінде телекоммуникация саласының мәні оның жалпы ішкі өнімдегі (бұдан әрі – ЖІӨ) үлесінің үнемі өсіп отырғанынан байқалады. Өнеркәсібі дамыған елдерде телекоммуникация қызметтерінің көлемі ЖІӨ-нің 5-8%-ына дейін жетеді, ТМД елдері бойынша осы көрсеткіш өсу қарқынының жоғарылағанына қарамастан орта есеппен ЖІӨ-нің 2,8 %-ын құрайды.

Жаңғырту процесі ұлттық телекоммуникация желісінің барлық деңгейлері мен құрамдас элементтерін қозғады. Соңғы жылдар ішінде желіні толық ауқымда жаңарту мен кеңейтуге

негіз болған елеулі өзгерістер болып өтті. Телекоммуникация саласы жоғары технологиялық салалардың бірі болып табылады, соның салдарынан саланың дамуы негізінен байланыс операторларына пайдаланушыларға жоғары сападағы қызметтердің барлық жаңа түрлерін ұсыну, телекоммуникация желілерін ұстауға жұмсалатын шығындарды азайту мүмкіндігін беретін жаңа технологиялардың пайда болуы мен оларды енгізу есебінен жүзеге асырылады.

Осылайша, Қазақстан Республикасында телекоммуникацияны одан әрі дамыту үшін телекоммуникация саласын инновациялық-технологиялық дамыту тұжырымдамасы әзірленетін болады, ол ең жаңа ақпараттық технологияларды енгізу және пайдалану есебінен әр тарапты экономиканы қалыптастыруға, жаңа технологияларды дамытуға бағытталады.

Талдау нәтижесі телекоммуникация нарығының бәсекелестігі дамымаған жоғары шоғырландырылған болып табылатындығын көрсетеді.

Қазақстандағы телекоммуникация нарығында жетекші ойыншы болып табылатын «Қазақтелеком» АҚ үстем жағдайға ие.

Ірі субъектінің монополиялық жағдайы және «мінез-құлқы», тұтастай алғанда, әділ бәсекелестік қатынасты белгілеуде теріс әсер етеді. Байланыстың балама операторларын дамыту

1-сурет – Қазақстанның телекоммуникация нарығының құрылымы [3].

толығымен «Қазақтелеком» АҚ қоятын қосу жағдайларына байланысты екендігін, осы жағдайларда бәсекелестіктің басты қағидаты жарыстастық бұзылатындығын айтсақ жеткілікті [3].

Қазіргі уақытта, уәкілетті орган берген Интернет желісіне қолжетімділік қызметін ұсыну жөніндегі лицензиялардың көп санына (400-ден астам) қарамастан, қазақстандық интернет нарығы бәсекелес болып табылмайды. Интернет желісіне қол жеткізу қызметі бойынша 35%-дан астам үстем үлеспен бір тұлғалар тобы ретінде Тізілімде тұрған «Қазақтелеком» АҚ мен «Нұрсат» АҚ осы нарықта үстем жағдайға ие.

Қазақстанда ұялы байланыс нарығы шоғырланудың жоғары деңгейімен үстем болып табылады, онда 4 ұялы байланыс операторлары жұмыс істейді, оның екеуі «Қазақтелеком» АҚ арқылы өзара аффилиирленген болып табылады. Бұл ретте ұялы байланыс операторларының 80 %-ы екі ірі оператор: «Кар-Тел» ЖШС мен «GSM Қазақстан «Қазақтелеком» ААҚ» ЖШС-ны өзара бөліседі.

Қарастырылған сурет еліміздегі телекоммуникация нарығының ерекшеліктерін бейнелей отырып, қарапайым халыққа көрсетілетін қызметтердің тиімділігі жағынан әлі де жетілдірілуі қажет екенін аңғартады. Яғни нарық құрылымының қазіргі уақытта түбегейлі оңтайландырылуы, бәсекелестік ортаға шығарылуы қажет екені айдан анық және осы орайда экономикалық қауіпсіздік себептеріне байланысты оған айтарлықтай қатысы жоқ немесе заңдық актілер негізінде инвестиция сомасы шектелген құрылым элементтері бұл ортадан тыс қалуда. Телекоммуникация нарығы дамуына әсер ететін негізгі факторлардың бірі ретінде ел экономикасының жағдайымен анықталатын

тұтынушылардың төлем қабілетті сұранысы қарастырылады, ал оның даму бағытына әсерін тигізетін факторларды нарық көлемі анықтайды.

Қазіргі уақытта барлық ұялы компаниялар ұялы байланыс қызметі бойынша тізілімде тұр.

Қазақстан, Еуропа елдері мен ТМД нарықтарының байланыс қызметіне тарифтер деңгейін салыстырмалы талдау телекоммуникацияның отандық нарығының жоғары монополияландырылған болып табылатындығын және байланыс нарығы субъектілері бәсекелестік ортада жұмыс істемейтіндігін көрсетті [4].

Агенттік жүргізіп отырған жұмыс барысында жаңа компаниялардың телекоммуникация нарығына кіруінің және бәсекелестікті дамытуға кедергі келтіретін мынадай кедергілерді белгіледі:

- байланыс қызметін көрсететін субъектілердің аффилиирлену салдарынан телекоммуникация нарығының шамадан тыс экономикалық шоғырлануы;
- телекоммуникация инфрақұрылымына тең қолжетімділіктің болмауы (байланыс операторларының телекоммуникация желілеріне қосылу проблемалары);
- әмбебап қызмет көрсетудің реттелмеген жүйесі;
- еркін радиожилік ресурсының болмауы;
- байланыстың үстем операторларының бәсекелестікке қарсы іс-әрекеттері;
- байланыстың үстем операторларының трафикті өткізуге жоғары тарифтері [5].

Телекоммуникация қызметтерінен түсетін табыс көрсеткіштерін талдау дәстүрлі қызмет көрсететін операторлар табысының өсу қарқынының төмендеуімен салыстырғанда ұялы операторлар табысының жедел өсіп отырғанын көрсетеді.

Күшті жақтары	Әлсіз жақтары
Ұялы байланыстың таратылуының жоғары деңгейі	Жоғары шоғырландырылған нарық; байланыс қызметін көрсететін субъектілердің аффилиирлену салдарынан телекоммуникация нарығының шамадан тыс экономикалық шоғырлануы; телекоммуникация инфрақұрылымына тең қолжетімділіктің болмауы; байланыстың үстем операторларының бәсекелестікке қарсы іс-әрекеттері.
Мүмкіндіктер	Қауіптер
Байланыстың қазіргі замандағы 3G, 4G, WiMax стандарттарын енгізу; радиожилік жолақтарының конверсиясын жүргізу.	ТМД-ның басқа елдерінен 3G-ді енгізуде артта қалуы.

2-сурет – ҚР-дағы телекоммуникация нарығына SWOT талдау [6].

Телекоммуникация секторын дамыту саясаты желілік технологияларды дамытуға бағытталады (бірінші кезекте экономикалық реттеу тұрғысынан бұл байланыс кабельдерін, компьютерлік техника мен бағдарламалық қамтамасыз ету құралдарын шығаратын отандық өндірушілерге жеңілдіктер немесе өзге де артықшылықтар беру).

Ұсынылып отырған стратегияда телекоммуникациялық қызмет көрсету тәртібінің екі негізгі бағыты бөліп көрсетіледі: 1) оларды әмбебап қызметтер негізінде ұсыну (мемлекеттің жаңа технологияларды жаппай пайдалануды ынталандыруға, халықтың әлеуметтік қорғалмаған топтарына қолдау

көрсетуге және т.б. бағытталған әлеуметтік саясатының элементі; 2) қызметтерді сұраныс және ұсыныс негізіндегі нарықтық тетіктер бойынша ұсыну [7].

Қазіргі таңда барлық әлемде болып жатқан кең көлемді өзгерістер ақпараттық-телекоммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуымен негізделуде. Олардың түбегейлі әсері адамдардың өмір сүру қалпына, олардың жұмысы мен білім деңгейіне, сонымен қатар үкімет пен азаматтық қоғамның өзара іс әрекетіне қатысты және өте аз уақыт аралығында әлемдік экономиканың дамуында өмірлік маңызы бар қозғаушы күш болып табылады.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасының телекоммуникация саласын дамыту бағдарламасы. Электрондық ресурс. [Режим доступа]: <http://qz.government.kz/docs/p060519.htm>
- 2 ҚР-сында бәсекелестікті дамыту жөніндегі 2010-2014 жылдарға арналған бағдарлама. Электрондық ресурс. [Режим доступа]: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1000001115>
- 3 Сатаев С.А. Қазақстан Республикасында ақпараттық-телекоммуникациялық жүйелердің даму стратегиясы. Автореферат. Алматы, 2012.
- 4 Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан 2050» стратегиясы. Қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына жолдауы. Электрондық ресурс. [Режим доступа]: <http://www.bnews.kz/kk/news/post/121582/>
- 5 Развитие Связи и Информационно-Коммуникационных Технологий в Республике Казахстан 2007-2011. Статистикалық жинақ (Статистический сборник), Астана, 2012
- 6 David Greenaway. The UK in a Global World: Comparative Advantage and Service Trade// How can the UK focus on steps in global value chains that really add value, 2012, №6, p.129-131.
- 7 Richard Baldwin. WTO 2.0: Global governance of supply-chain trade//Centre for economic Policy Research, 2012, №64, p. 2-5.

References

- 1 Kazakhstan Respublikasynyn telekommunikatsya salasyn damyту bagdarlamasy. Elektronnyk resurs. [Rezhim dostupa]: <http://qz.government.kz/docs/p060519.htm>
- 2 KR-synda basekelstikti damyту zhonindegi 2010-2014 zhyldarga arналган bagdarlama. Elektronnyk resurs. [Rezhim dostupa]: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1000001115>
- 3 Sataev S.A. Kazakhstan Respublikasynda akparattyk- telekommunikatsyalyk zhuierdin damu strategiyasy. Avtoreferat. Almaty, 2012.
- 4 Kazakhstan Respublikasy Prezidentinin «Kazakhstan 2050» strategiyasy. Kalypaskan memleketin zhana sayasi bagyty» atty Kazakhstan khalkyna zholdauy. Elektronnyk resurs. [Rezhim dostupa]: <http://www.bnews.kz/kk/news/post/121582/>
- 5 Razvitie Svyazi I Informatsionno-Kommunikatsionnyh Tehnologiy v Respublike Kazakhstan 2007-2011. (Statistikalyk sbornik), Astana, 2012
- 6 David Greenaway. The UK in a Global World: Comparative Advantage and Service Trade// How can the UK focus on steps in global value chains that really add value, 2012, №6, p.129-131.
- 7 Richard Baldwin. WTO 2.0: Global governance of supply-chain trade//Centre for economic Policy Research, 2012, №64, p. 2-5.